

Vladimir L. Stanchev – journalist, *Bivalisti* website

Vihren Chernokozhev Sees Through Lachezar Stanchev – Radoy Ralin’s Neighbour

Владимир Л. Станчев – журналист, сайт „Бивалици“

Вихрен Чернокожев провижда Лъчезар Станчев - баш съседа на Радой

Зарадва ме водовъртежа от въпроси на Вихрен, кардинално литературни: В 1950-60-те години на реформирания социализъм от Хрущов, като гимназист се запознах с левия поет Радой Ралин. Това се дължеше на златното ми родство с Лъчезар Станчев, който основа и редактираше като „частник от 1930-те години“ издаваното от името на СБП списание „Славейче“, достигнало феноменален 120 000 броя тираж. Настъпи чудото на 20-ти век и Горбачов „обедини Европа“ без война. Радой ме запозна с критика Вихрен Чернокожев, който търсеше изворите на таланта на Радой.

„Защо спалните на Радой и Лъчезар са една до друга, като баш съседни по апартаменти в жилищната кооперация на бул. „Цариградско шосе“ № 8?“

Вихрен ценеше жилищното битие, дори с Росица са ме посрещали в малкия си апартамент на партера и в по-големия на 8-ми етаж. Трябваше да припомня, че преди войната, когато с брат си Емил Коралов издава вестник „Весела дружина“, Лъчезар беше насърчил за литературна изява Вутимски, Ал. Геров... И затова в 60-те години опитва при основаването на списание „Славейче“ да си събере сътрудници наблизко, „за да са му под ръка“, в тази група е и Радой.

Вихрен беше усетил, че апартаментите на Лъчезар и Радой са с широки по италиански прозорци и балкони, за разлика от други съседни сгради, и се наложи да обясня това. Хрущовият социализъм, чрез съревнование с капитализма, ползваше световния опит дори от архитекти. Хрущов падна от власт с преврат и се появиха сгради с тесни прозорци.

За Вихрен беше останал необяснен въпросът:

„Как така Лъчезар раздава апартаменти на творци без да има права за това?“

За обяснението на тази важна подробност трябваше да се знае, че Лъчезар в 1930-те години беше специализирал в Париж, в Сорбоната, френска литература, след конкурс и избор от директора на Френския институт „Алианс Франсез“, професор Жорж Ато. Благодарение на специализацията си в началото на 1940-те години става преподавател по френски език във Висшата Политехника на България. Студентите, които Лъчезар е обучавал, вече архитекти през 1950-60-те години, предлагат на своя любим преподавател възможност да избере апартамент за себе си и приятели в новия комплекс „Сталин“, преименуван по-късно на „Изток“ в хрущово време.

Книгата със заглавие „Влюбени булеварди“ беше привлякла вниманието на Вихрен заради надпис на корицата: „подредба от Радой Ралин“. След 1992 г., когато Лъчезар отлетя от „безкрайния лазурен ден“, за да стане „частица от небесната душа“, в 1993 година се навършваха 85 години от рождението на Лъчезар и възникна идеята да се направи малка книга със стихотворения, в която да се включат и неотпечатвани дотогава стихове, които бяха намерени в архива. Доверих се за тази идея на съседа Радой и той я подкрепи,

предложи да подреди стиховете и веднага ме покани да му чета, за да чуе на живо стиховете на Лъчезар. За съжаление, аз не четях така добре, както Лъчезар, който имаше дар слово и много успешно представяше стиховете си, но Радой не ми направи забележка. Казах на Вихрен, че Радой е предложил работилият в „Славейче“ Любен Зидаров да направи корица със забележителна скица от Илия Петров. Корицата беше оформена от Любен Зидаров като подарък. За премиерата поканих Светлозар Игов, защото той ми беше казал и написа, че

„Лъчезар е поетът на 1930-те години, и не са прави критиците, които включват в 1930-те години Далчев и Пантелеев, които са поети на 1920-те години“.

С радост отидох при Радой да му кажа, че Игов е приел да представи книгата. За моя изненада, Радой се оказа недоволен от това съобщение. Защото междувременно си мислел да покани Вихрен. При представянето на книгата Игов не пропусна да се конфронтира със съставителя Радой и да спомене, че сам би направил избор доста по-различен и прочете, според него, антологичното стихотворение „Непознатият“. Радой си показа рогата и страшно ме наказа, като не присъства на премиерата. Така най-силно се убедих, че Радой ценеше истински критика Вихрен Чернокожев.

Вихрен беше научил, че в 1992 г., при прощаването с Лъчезар в църквата „Света София“, се е случило нещо необичайно. Трябваше да му разкажа, че една седмица след като Радой изпрати с прощално слово своя най-близък съсед, посетих църквата, за да уредя формалности и видях залепена заповед от църковната управа, че от следващата дата се забранява цивилни лица да произнасят слова по време на църковни обреди. Това беше необичайното ново решение на църковната управа, предизвикано от прекрасните прощални слова на невярващия в Бога ляв поет Радой.

След няколко години в 1998 година се навършваха 90 години от рождението на Лъчезар и приятели ме посъветваха, че е добре докато са живи, тези, които помнят времето на поезията на Лъчезар, да бъдат поканени да разкажат спомени. Със сестра ми Румяна се посъветвахме с първата ни братовчедка Емилия Коралова, дъщеря на Емил Коралов – брата на Лъчезар, която по това време беше основала успешно издателство под името „Петко и Пенчо Славейкови“. Това издателство представяше книги със спомени за автори и Емилия с радост ни предложи тя да бъде редактор от издателството, а като редактор да се привлече Вихрен. Разбира се с най-голяма радост приехме. Подредбата направи майка ни Елена.

За избор на заглавието се направи редакционен съвет в хола на Лъчезар, на който присъства и съседа Радой. Когато се представи заглавието „Париж под слънце“ и „Благи думи от съвременници“, Радой веднага възрази, че думата „благи“ не била поетична дума. Вихрен се намеси много успешно и обясни, че Лъчезар ползва в творчеството си тази дума и тя е характерна за него. След този довод Радой прие заглавието.

Естествено беше да възникне въпрос за финансирането на това издание. По това време „Фонд 1300 години България“ подкрепяше нови книги и издателството „Петко и Пенчо Славейкови“ кандидатства за такава помощ. Съветът на Фонда разгледал това предложение, заедно с други предложения и решил, че за Лъчезар няма нужда да се прави помощ, защото е бил издаван при социализма и сега помощи се отпускат за автори, които са били притеснени в миналото. Частта от книгата, в която имаше спомени от майка ми, беше наречена по мое предложение „Бивалици“. Ръкописът на книгата с това заглавие на вътрешната част от книгата естествено беше предоставен на Фонда, в който член на Съвета беше Вера Мутафчиева. За голяма изненада след една-две години Вера Мутафчиева издаде голям том, а после продължи в следващи толове със заглавие „Бивалици“. Книгата не получи помощ, но заглавието „Бивалици“ на спомените за Лъчезар Станчев,

за първи път публикувани във в. „Сършел“ 1997 г., стана заглавие на поредица книги на Мутафчиева.

След време, при разговор с Вихрен, изразих съжаление, че Вера Мутафчиева е показана като сътрудник на Държавна сигурност от Комисията по досиетата. Много ми хареса реакцията на Вихрен, който защити Мутафчиева, като каза, че тя е направила много за демокрацията в България. Аз бях на същото мнение, но в повече от Вихрен смятах, че изобщо оповестяването на сътрудници на Държавна сигурност в България е антидържавна и антибългарска тактика, която убива интелектуалци и активни хора от времето на социализма, защото те са били сътрудници, много често и по принуда, не за да правят доноси срещу близки хора, а за да помагат на държавата, съгласно законите на тоталитарната лява диктатура. Вихрен беше силно повлиян от антисоциалистическото мнение на Хана Аренд, основано на невярно сравнение на тоталитарния ляв социализъм с фашизма – нацизма – социалрасизма. Затова се опитах да обясня, че такъв род обявяване на доносници е абсолютно недопустимо. Като пример посочих други страни, в които е имало диктатура като Гърция, Испания, Португалия, в които изобщо никога не са отваряни досиета от минали години. И че това се обяснява с поляризацията в обществото, в която богатите съвсем естествено мразят левите диктатури, но обичат десните диктатури, защото десните не заплашват тяхното богатство. И това личи от диктатурите на Хитлер, Мусолини, Франко...

След години прекрасната издателка от Пловдив Божана Апостолова разказа, че нейната приятелка Вера Мутафчиева, като завещание, помолила Божана лично да разпръсне праха ѝ над гръцкото Егейско море, защото Мутафчиева се отрича завинаги от неблагодарната България. Това беше трагично доказателство за погрешните политически действия, повлияли вредно за развитието на културата на България. Забележителната меценатка, спонсор на българската култура, издателка и автор Апостолова в 2008 година направи юбилейно издание на стихове от Лъчезар Станчев под името „Капка“ в избор и подредба от Светозар Игов.

За 100-годишнината на Лъчезар в 2008 година Съюзът на писателите предложи на Софийска община да се постави паметна плоча на дома на Лъчезар. Активен в тази дейност на СБП беше писателят Христо Караславов, който организира и честване в Софийската градска художествена галерия.

Вихрен, като заместник-директор на Института за литература на БАН, организира инициатива за именуване на улица в квартал „Изток“ на името на Лъчезар Станчев. Кметът Йорданка Фандъкова прие идеята за улица и чрез Общинския съвет беше взето решение за именуване на улица, пряка на улица „Драган Цанков“ и булевард „Г. М. Димитров“. По това време инициативата за именуване на улици се основаваше на смяна на стари имена, свързани по някакъв начин със социализма. Така например улица „Атанас Далчев“ замести улица „Коларовска“ и, доколкото ми е известно, това предложение беше направено от Радой. При избора на улица от Общинския съвет естествено беше, че се обадиха на роднините за идея коя улица да бъде наречена на Лъчезар Станчев. Знаех, че Лъчезар никак не харесва преименуване на улици, защото се губи историята на града. Затова настоях да се потърси улица, която не е имала име, а само номер.

За лош късмет, съседът журналист Димитри Иванов, с цел самоизява, написа във в. „Сега“ възмутителна филипика срещу преименуването на улица „Латинка“ с името Лъчезар Станчев. Цялата статия беше плод на измишльотина и злоба. Никой никога не беше предлагал такова преименуване. Лично обясних на Димитри, че се търси улица с номер. Димитри се сконфузи и се извини. Поканих го в знак на извинение да присъства на откриването на плочата и улицата на Лъчезар и той наистина присъства. Благодарих му и така приключи тази журналистическа истерия.

Интересно е, че при едно гостуване в неговия дом, Вихрен, прекрасният инициатор за улицата, ми каза, че Общината е избрала много малка улица. Аз му благодарих за успешната идея и го зарадвах, че улицата се развива и вече има: училище, КАТ, Музей, жилищен комплекс, „Софарма Тауър“ – два небостъргача, „Литекс тауър“, редакции на вестници и списания и офис на Информационно обслужване. Вихрен се зарадва силно, че успешно е станал кръстник на малка поетична улица.

Освен към Радой, Вихрен беше насочил своето критическо внимание и към Йордан Вълчев – писател, който беше станал сътрудник на „Славейче“, благодарение на назначение в редакцията от Лъчезар. Поради веселия нрав на този писател и поради набеждаване от лоши хора, той беше попаднал в списъка на Държавна сигурност за нелоялни лица към властта и затова беше притесняван, разследван и арестуван. Вълчев беше много признателен на Лъчезар, че се беше застъпил за него, и че беше написал за него положителна характеристика, за да го отърве от затвор.

Интересно за мен беше, че когато излязоха мемоарите на Йордан Вълчев, отпечатани след смъртта му, Вихрен беше много притеснен от критичните оценки за много автори, записани от Йордан Вълчев и още повече от това, че в спомените си Йордан беше проявил широта на духа и в някаква степен беше се опитал да прояви разбиране към своите преследвачи и мъчители от Държавна сигурност. Вихрен беше определил това като измяна от страна на Йордан към борбата за Демокрация. Това беше интересно с факта, че истински пострадалият от властта Вълчев по-слабо мрази властта на социализма, отколкото Вихрен, който, за мен, не е известно да е имал големи притеснения от страна на властта. Може би тази твърдост на възгледите на Вихрен му даде възможност да усети и да покаже на повече хора силата на смеха в българската литература.

По щастлива инициатива на Вихрен, с подкрепа от прекрасната Росица по въпросите на литературата за деца, в 2008 г. Лъчезар беше честван за 100-годишнината му в конференция от Института за литература на БАН. Бяха представени множество доклади и естествено Издателският център „Боян Пенев“ при Института за литература на БАН издаде сборник „Лъчезар Станчев от 30-те до игото на Париж и Усмивката“, със съставител Вихрен.

В своята статия Вихрен заключава:

„У Лъчезар Станчев градът не е сцена на социалното неравенство, а обиталище на лично преживяното.“

Вихрен беше силно повлиян от антисоциализма на Хана Арент, по подобие на Жельо Желев, много полезен за кратко време в годините на обединяването на Европа от Горбачов. Такива възгледи Вихрен приложи при тълкуването на стихотворението „Дете“ на Лъчезар от 1934 г.:

„Едно невръстно дете спи на пътя пред вратата на бедна полусрутена къща със запалена цигара „и гледа как отлита тоя ден“:

То няма още пет години,
а как спокойно си държи ръката
и стойката му, и в очите сини
с тоя поглед неподвижно спрял
на залеза, гори скръбта
на старец уморен.

(...) Авторовото и на всички нас чувство за виновност, че още търпим „животът ни да не расте“ е незабелязаният, пропуснатият, същинският финал на стихотворението. Последният куплет с „потърпи или расти по-бърже“, докато светът може

би ще развърже своите „могъщи сили спрени“, убива енергията на стихотворението, завръща го към клишираната вяра.“

Чудех се как да покажа на Вихрен, че тази открита от него „клиширана вяра“ може би е човешката вяра в доброто. Хрумна ми в Сборника, след статията на Вихрен, като илюстрация да се добави текстът на цялото стихотворение, за да може читателят да прецени сам:

О, потърпи или расти по-бърже,
аз вярвам, тоя свят
сам в себе си най-сетне ще развърже
могъщи сили спрени
расти, дете, за тоя слънчев град!

Вихрен усети, че му правя възражение чрез това добавяне на целия текст на стихотворението, но с благия си характер се примирихме.

В същата статия Вихрен, обладан от вихъра на своето критическо перо, намери „мистичната сила и власт на поезията, нейната неочаквано опрeдметена свръхсетивност“ в стихотворението „Капка“:

„Поезията затова е поезия – колкото по я обясняваме, по-необяснима се изплъзва. Всекидневните думи тук изведнъж се оказват в отвъд словесно озарение, защото не Лъчезар Станчев е избрал капката, за да направи стихотворението; капката „частица от небесната душа“, е избрала Лъчезар Станчев. Какво повече?...“

Когато прочетох тези прекрасни думи на Вихрен бях окрилен.

Но усещах и усмивката на Лъчезар, защото „Капка“ е най-известният сонет на Лъчезар, написан на 21-годишна възраст. Лъчезар със своята весела усмивка след години беше променил края на сонета, за да замести тъгата по „небесната душа“ с оптимизъм:

Докосвам с устни и изпивам капката,
частица от безкрайния лазурен ден.

С този Сборник, съставен от Вихрен, се случи едно злостно чудо в Института за литература. Повече от 10 години Емилия Алексиева, авторка на биографията на Лъчезар, с консервативни десни убеждения, отказва да включи Сборника в библиографията, въпреки че в него има не само статия от Вихрен, но и статия от М. Кирова, Св. Игов, Леда Милева, Валери Петров, Р. Чернокожева и други. Алексиева изобщо не отразява „Големата годишна награда за поезия 1939 година“ за стихосбирката от Париж „Земя под слънце“, представена от Йордан Бадев във в. „Зора“. Скандално липсва това най-важно усмихнато доказателство, че Лъчезар Станчев е поетът на 1930-те години – най-успешните за Царство България.

Завинаги в мен остава светлия спомен за приятеля – проникателния критик, възвеличил смеха в литературата, Вихрен Чернокожев, най-високо ценен от левия поет Радой Ралин, баш съседа на Лъчезар Станчев.